Näringsutskottets betänkande 1983/84:27

om affärstidsreglering

Ärendet

I detta betänkande behandlas tre motioner – en från år 1983 och två från år 1984 – om återinförande av affärstidsreglering.

Sammanfattning

Motionerna går alla ut på en lagstiftning som – med vissa undantag – förbjuder detaljhandel under annan tid än måndagar–fredagar kl. 8–20 och lördagar kl. 8–15. De avstyrks av utskottet, som hänvisar bl. a. till ett aktuellt ställningstagande av regeringen till förmån för fortsatta fria affärstider. I en reservation (vpk) stöds förslaget om lagstiftning.

Motionerna

Yrkanden

Motionerna är följande:

1982/83:1030 av Karin Nordlander m. fl. (vpk), vari hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag om en ny affärstidslag innebärande tillåtna öppettider måndag–fredag kl. 08.00–20.00 och lördag kl. 08.00–15.00 och dessutom två söndagar per år som handeln har möjlighet att fritt disponera,

1983/84:1876 av Tore Claeson m. fl. (vpk), vari hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag om återinförande av en affärstidslag i enlighet med vad som anförs i motionen,

1983/84:2367 av Kurt Ove Johansson m. fl. (s), vari hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som anförts i motionen angående reglering av affärstiderna.

Yrkandenas innebörd och motivering

I motion 1982/1983:1030 (vpk) erinras först om att Handelsanställdas förbund har krävt att en ny affärstidslag skall införas och att det socialdemokratiska partiet har ett kongressbeslut om en sådan lag. Det borde därför nu finnas förutsättningar att få till stånd en ny reglering, menar motionärerna. Den enda konsekvensen av ett ökat öppethållande blir, säger de, en omfördelning inom den befintliga detaljhandeln som gynnar de stora och

starka företagen. Motionärerna hävdar att handeln medvetet har medverkat till att styra försäljningen till helgerna, bl. a. genom att många varuhus tillämpar lockpriser som bara gäller vid inköp på söndagar. För de anställda uppges de ökade öppettiderna ha inneburit en utglesning av personaltätheten i butikerna och en neddragning av antalet arbetstimmar främst för den personal som arbetar på vardagar. Butiksarbetet är i dag, säger motionärerna, ett deltidsarbete. En ny affärstidslag borde ha en dämpande effekt på priserna, vilka utan dyra helglöner skulle kunna hållas nere.

Den affärstidslag som förordas i motion 1983/84:1876 (vpk) skulle innebära att butikerna får hålla öppet måndag–fredag kl. 8–20, lördag kl. 8–15 men skall vara stängda på söndagar utom två valfria söndagar per år. Kiosker "och liknande försäljningsställen" skulle dock på andra tider få sälja ett särskilt sortiment. Motionärerna menar att den ganska omfattande söndagshandeln inte främst är ett uttryck för konsumenternas behov utan är de stora detaljhandelsföretagens sätt att konkurrera ut mindre och svagare företag. Söndagshandeln är ofta olönsam och medför en kostnadsökning som i sista hand måste betalas av konsumenterna, anför de vidare. De sociala olägenheterna för de handelsanställda är betydande.

Den sistnämnda synpunkten framförs också i motion 1983/84:2367 (s). Utom nackdelar för de handelsanställdas familjeliv, sociala kontakter och möjligheter att utnyttja samhällets barnomsorg nämns risken för rån och överfall när anställda i servicebutiker får arbeta ensamma. Det ökade öppethållandet i detaljhandeln medför följdverkningar i partihandeln och även i tillverkningsledet, hävdar motionärerna. Ytterligare en rad argument anförs. Framväxten av servicebutiker kan leda till att övriga butiker känner sig tvingade att utvidga sitt öppethållande. Det kan förekomma problem att få söndagshandeln lönsam. Konkurrerande butiker anpassar sig successivt till ett gemensamt längre öppethållande på obekväm arbetstid med oförändrade marknadsandelar och högre kostnader. Glesbygdshandeln påverkas negativt genom förlängt öppethållande i tätorterna. Konsumenternas söndags- och kvällsköp avser huvudsakligen kompletteringar. Motionärerna förordar lagförslag I i affärstidskommitténs betänkande (se s. 6).

Historik

Tidigare affärstidsreglering

Reglering i lag av affärstiderna förekom under åren 1910–1971. Senast gällde affärstidslagen (1966:668), vars giltighet var tidsbegränsad t. o. m. år 1971.

1966 års affärstidslag innebar i huvudsak följande. Den omfattade all yrkesmässig detaljhandel, inkl. frisersalonger och fotoateljéer. Vanlig affärstid inföll vardagar mellan kl. 8 och kl. 20. Öppethållande på andra tider var förbjudet. Om det för särskilt fall ansågs påkallat med hänsyn till

allmänhetens intresse kunde kommunen medge öppethållande utöver den vanliga affärstiden. Från regleringen undantogs försäljning från apotek, från automatapparat, på trafikmedel till resande och på salutorg etc. och vidare viss försäljning som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare bedrev med egna produkter.

En del varor var också undantagna från regleringen. Dit hörde tryckta skrifter, konstalster, tobaksvaror, drivmedel och tillbehör till motorfordon samt lagad mat och bageri- och konditorivaror när de såldes i anslutning till serveringsrörelse. Även "andra varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än vanlig affärstid" var undantagna. Härmed avsågs det s. k. fria varusortimentet, vars innehåll och omfattning fastställdes av arbetarskyddsstyrelsen. Beträffande detta krävdes att försäljningen skedde i anslutning till serveringsrörelse eller konstförsäljning eller utan samband med andra varor.

Dispensärenden förekom under tiden januari 1967–juni 1970 i ca 55 % av landets kommuner. Antalet ärenden var ca 14 100. Öppethållandedispens beviljades i flertalet fall, ca 12 100.

Beslut år 1971 om fria affärstider

I meddelande till riksdagen den 10 november 1971 (RD 1971:124 s. 99) tillkännagav handelsminister Kjell-Olof Feldt att regeringen icke ämnade föreslå att affärstidslagen skulle få förlängd giltighet efter det förestående årsskiftet. Med åberopande av 1970 års affärstidskommittés betänkande (SOU 1971:33) Fri affärstid och remissyttrandena däröver anförde han bl. a.:

De som önskar en fortsatt reglering av affärstiderna har i allmänhet uttalat att lagreglerna måste omarbetas, bl. a. för att få till stånd en mera likformig tillämpning av dispensregeln. Tänkbara åtgärder för att komma ifrån nuvarande olägenheter är av två slag: antingen att slopa regleringen helt eller att ta bort möjligheterna att driva yrkesmässig detaljhandel på annan tid än vanlig affärstid.

Det sistnämnda alternativet kan dock knappast anses realistiskt. Det skulle innebära att försäljning som sedan länge bedrivits på andra tider skulle försvinna, t. ex. försäljning från kiosker och bensinstationer. En sådan försämring av handelns service till allmänheten kan inte godtas.

Det bör i stället vara en strävan att i rimlig utsträckning förbättra servicen till allmänheten. Härvid måste beaktas att kostnaderna inte får bli för höga. Kommittén har ansett att förlängt öppethållande kommer att tillämpas endast i sådana situationer där det är lönsamt och att förutsättningar härför föreligger i så begränsad omfattning att någon inverkan på den allmänna prisnivån knappast kan väntas.

Kommittén har – – – funnit att öppethållandetiderna inte kan, i förhållande till andra faktorer, tillmätas sådan betydelse som konkurrensmedel att ett slopande av affärstidsregleringen skulle påverka strukturomvandlingsprocessen i nämnvärd grad. Vad särskilt angår de små närhetsbutikerna kan för övrigt ifrågasättas om inte full frihet för företag av detta slag i fråga om sortiment och öppethållandetider kan medföra bättre möjligheter att hävda sig i konkurrensen med de stora enheterna.

Med anledning av regeringens meddelande väcktes av företrädare för alla fem riksdagspartierna motioner om fortsatt affärstidsreglering. De avstyrktes av näringsutskottet (NU 1971:53). I en reservation av sex ledamöter (c och vpk samt en fp) föreslogs att affärstidslagen skulle få fortsatt giltighet under tre år, dvs. den tid som beräknades vara erforderlig för att den år 1970 tillkallade distributionsutredningens arbete skulle hinna avslutas och dess resultat bedömas.

Riksdagen följde utskottet med 185 röster mot 130. Alla partier var splittrade utom vänsterpartiet kommunisterna, som samfällt stödde reservationen.

Affärstidsnämnden

När 1967 års affärstidslag upphörde inrättades en särskild nämnd, affärstidsnämnden, för att följa utvecklingen. Nämnden bestod av företrädare för konsumenterna och för de anställda i handeln samt en opartisk ordförande. Om nämnden fann att utvecklingen i något avseende gick i en från allmän synpunkt ogynnsam riktning skulle den anmäla detta till regeringen. Någon sådan anmälan gjordes inte av nämnden. I maj 1975 avlämnade nämnden sin slutrapport om erfarenheterna av tre års prövotid med fria affärstider.

Riksdagsbehandling av frågan åren 1973–1977

Motioner med förslag om att affärstiderna åter skulle regleras behandlades av näringsutskottet årligen 1973–1977 (NU 1973:15, 1974:27, 1975:2, 1975/76:23, 1976/77:17). Vid samtliga tillfällen avstyrkte utskottet motionerna, de båda sista gångerna med hänvisning till att 1975 års affärstidskommitté skulle komma att lägga fram förslag i en nära framtid. Åren 1973–1976 var utskottets ställningstaganden inte enhälliga. En minoritet (1973: c, fp, vpk; 1974: c, vpk; 1975 och 1976: vpk) begärde förslag till en ny lag med bl. a. förbud mot öppethållande på sön- och helgdagar. Riksdagen följde utskottet.

1975 års affärstidskommitté

Uppdrag och betänkande

Sedan affärstidsnämnden hade lämnat sin slutrapport tillsattes 1975 års affärstidskommitté med uppgift att analysera nämndens utredningsmaterial och anvisa erforderliga åtgärder. På utredningen skulle enligt direktiven ankomma bl. a. att – om utredningen vid en samlad bedömning skulle komma fram till att en viss begränsning av butikernas öppethållande borde införas – lämna förslag till reglering.

Affärstidskommittén bestod av en opartisk ordförande, företrädare för de fyra största politiska partierna och partsrepresentanter. Kommittén avgav betänkandet (SOU 1977:72) Affärstiderna.

Undersökningar

Affärstidskommittén analyserade bl. a. dels omfattningen och utvecklingen av affärernas öppethållande, dels sambandet mellan affärstiderna och prisutvecklingen och handelns struktur, dels konsumenternas, de anställdas och företagens beroende av och inställning till affärstiderna.

I fråga om *omfattningen och utvecklingen av affärernas öppethållande* fann kommittén att några större förädringar i det totala öppethållandet per vecka inte hade skett mellan november 1971 och november 1974.

Kommittén konstaterade också att under den tid fria affärstider hade gällt inga krav hade framställts på ökade prestationer från detaljhandelns leverantörer. Öppethållandet på söndagar i detaljhandeln hade således enligt kommittén inte medfört ändrade arbetstider i övriga distributions- och produktionsled.

När det gällde *sambandet mellan affärstiderna och prisutvecklingen* kom kommittén bl. a. till slutsatsen att kostnadsläget i söndagshandeln, som var mer lönsam än vardagshandeln, inte påverkade prisnivån i en för konsumenterna ogynnsam riktning. Priserna i söndagsöppna dagligvarubutiker tenderade att ligga något under priserna i icke söndagsöppna butiker. Priserna i servicebutiker och kiosker översteg priserna i dagligvaruhandeln med för vissa varor – särskilt umbärliga sådana – upp till 5–10 %.

Beträffande sambandet mellan *affärstiderna och handelns struktur* noterade kommittén bl. a. att antalet per år nedlagda dagligvarubutiker liksom antalet per år nyetablerade stormarknader, varuhus och större dagligvarubutiker hade minskat. De fria affärstiderna har möjliggjort etablering av servicebutiker, som i många fall har inneburit ett tillskott i detaljhandelsservicen. Bl. a. till följd härav hade den årliga nettominskningen av antalet mindre och medelstora dagligvarubutiker bromsats upp.

I fråga om *konsumenternas beroende av och inställning till affärstiderna* anförde kommittén bl. a. att ett ökat antal människor, främst till följd av att förvärvsintensiteten för den vuxna befolkningen hade ökat markant, hade kommit att bli beroende av att kunna handla på sådana tider som på ett naturligt sätt passade in i det övriga livsmönstret. De konsumenter som utnyttjade möjligheterna till inköp på icke "normala" tider bestod till stor del av yngre dubbelarbetande barnfamiljer. Konsumenterna kunde förväntas ha valt det inköpsmönster som framstod som mest rationellt utifrån deras egna förutsättningar.

När det gällde *affärstiderna och de anställda* fann kommittén bl. a. att andelen fast heltidsanställd personal vid varuhusen – den butikskategori som hade visat påtagliga förändringar i öppethållandet sedan affärstidslagen

avvecklades – var densamma som innan lagen avvecklades. Andelen övertid etc. för den fast heltidsanställda personalen hade minskat. Av totalt ca 4 000 personer, dvs. ca 2 % av det totala antalet handelsanställda, som varje söndag arbetade i söndagsöppna varuhus och dagligvarubutiker, hade omkring 1 000 personer särskilt anställts för denna tjänstgöring. De personer som ingick i de särskilda söndagsstyrkorna var huvudsakligen studerande eller hemarbetande kvinnor. För många hemarbetande kvinnor upplevdes arbete på söndagar som den enda möjligheten till arbete utanför hemmet till följd av svårigheter att på andra tider ordna barntillsyn. Det förelåg inga svårigheter för företagen att rekrytera personal för söndagstjänstgöring.

I fråga om *företagens beroende av och inställning till affärstiderna* berörde kommittén vissa långsiktiga förändringar av kostnadsförhållandena i detaljhandeln. Bl. a. hade kostnaderna för arbetskraft delvis kommit att ersättas av kostnader för butiksyta och andra fasta anläggningar. De fasta kostnaderna i de kapitalintensiva butikskategorierna, t. ex. varuhusen och stormarknaderna, hade genom de fria affärstiderna kunnat slås ut på ett större antal öppethållandetimmar, varigenom kapitalutnyttjandet hade förbättrats. Detta och den jämförelsevis goda lönsamheten vid förlängt öppethållande hade inneburit att företagen inte hade varit tvungna att finansiera det förlängda öppethållandet med högre priser. Den högre prisnivå som jämfört med i varuhusen och stormarknaderna tillämpades i kiosker, servicebutiker och vissa bensinstationer med livsmedelsförsäljning var inte i första hand en effekt av öppethållande på söndagar utan ett uttryck för kostnadsstrukturen. I dessa butikskategorier eftersträvade man i kostnadsdämpande syfte att bredda sortimentet.

Affärstidskommitténs ledamöter var eniga om de slutsatser som här har refererats.

Förslag

Fyra av affärstidskommitténs ledamöter – ordföranden och några partirepresentanter (m, fp) – ansåg att affärstiderna även framdeles borde vara fria. De föreslog emellertid att en särskild nämnd skulle övervaka butikernas öppethållande, de handelsanställdas arbetssituation och konsumenternas tillgång till detaljhandelsservice.

Tre förslag till reglering av affärstiderna framkom inom kommittén.

Fyra ledamöter – ordföranden i Handelsanställdas förbund och partirepresentanter (s, c) – föreslog en lag av följande innebörd (förslag I). Affärerna skulle få hålla öppet på måndagar–fredagar mellan kl. 8 och 20, på lördagar mellan kl. 8 och 15 samt, efter företagets eget val, två söndagar per år. På övriga söndagar skulle enligt detta lagförslag ingen handel tillåtas med undantag för försäljning av vissa särskilt angivna varor, praktiskt taget samtliga ingående i ett normalt kiosksortiment. Förbud att hålla öppet skulle enligt förslaget också gälla på julafton, nyårsafton, pingstafton och midsom-

marafton. Några möjligheter till dispens från lagens bestämmelser om tillåtet öppethållande gav inte lagförslaget.

I ett förslag till affärstidslag som lades fram av Kooperativa förbundets representant (förslag II) undantogs dagligvarubutiker med färre än 15 årsverksamma i viss utsträckning från reglering. För övriga butiker – inkl. varuhus och stormarknader – föreslogs en s. k. dispositiv affärstidsreglering, innebärande att de i lagen angivna tiderna för tillåtet öppethållande skulle kunna frångås om överenskommelse därom ingåtts mellan arbetsgivare och arbetstagare. Härutöver föreslogs att butikerna skulle få hålla öppet fyra valfria söndagar per år.

Sveriges köpmannaförbunds representant förordade ett lagförslag (förslag III) som innehöll tvingande regler om förbud mot handel på sön- och helgdagar, medan affärstiderna på vardagar lämnades helt oreglerade. Något förbud mot öppethållande på jul-, nyårs-, pingst- och midsommaraftnarna fanns inte i lagförslaget. På sön- och helgdagar skulle försäljning av vissa särskilt angivna varor tillåtas. Den föreslagna varulistan var dock betydligt mindre omfattande än den kring vilken de ledamöter som stod bakom förslag I hade kunnat enas.

Remissyttranden

Vid remissbehandlingen av affärstidskommitténs betänkande avgav 44 remissinstanser yttranden som innebar ett ställningstagande för eller emot en affärstidsreglering. Sammanfattningsvis var utfallet följande.

26 remissinstanser var negativa eller redovisade starka betänkligheter mot införande av en affärstidslag. Bland dessa var kommerskollegium, näringsfrihetsombudsmannen, statens pris- och kartellnämnd, Svenska handelskammarförbundet, Sveriges industriförbund, Sveriges grossistförbund, Sveriges livsmedelshandlareförbund, ICA-förbundet, NK-Åhléns AB, Distributionsaktiebolaget Dagab, VIVO-Favör service & intresse AB, Näröppet AB, Oljekonsumenternas förbund ek. för. (OK), Svenska transportarbetareförbundet och Folkpartiets kvinnoförbund.

Till en grupp av 15 remissinstanser som ställde sig positiva till det huvudsakliga innehållet i förslag I hörde bl. a. länsstyrelsen i Kalmar län, Landsorganisationen i Sverige, Tjänstemännens centralorganisation, Handelstjänstemannaförbundet, Handelsanställdas förbund, Lantbrukarnas riksförbund (LRF), Svenska kyrkans centralråd, Centerns kvinnoförbund och Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund.

Två remissinstanser, konsumentverket och Kooperativa förbundet, anslöt sig närmast till förslag II. De ansåg dock att lagen inte borde kunna frångås och att företag med högst 10 årsverksamma i stället för föreslagna 15 skulle undantas.

Endast en remissinstans, Sveriges köpmannaförbund, anslöt sig till förslag III.

Remissyttrandena finns närmare redovisade i näringsutskottets betänkande NU 1979/80:62. Där återges ett inom regeringskansliet framställt referat (s. 25–31), vilket kompletteras med en inom utskottets kansli gjord sammanställning av argumentationen i olika sakfrågor. De tolv avsnitten i sammanställningen behandlar (1) öppethållandets betydelse för butiksstruktur och sysselsättning, (2) faktorer som bestämmer ökat öppethållande, (3) öppethållandet och prisnivån, (4) krav på konkurrenslikställighet, (5) personal och arbetstider, (6) tillämpning av MBL, (7) trafikbutiker, (8) kiosker, (9) det fria sortimentet, (10) service i turistområden, (11) kontroll, byråkrati och (12) behov av ytterligare utredning.

Ställningstagande av regeringen år 1978

I en promemoria från handelsdepartementet den 27 december 1978 redovisades en bedömning av affärstidsfrågan på grundval av affärstidskommitténs betänkande (se NU 1979/80:62 s. 19–33). Sammanfattningsvis talar övervägande skäl för att de fria affärstiderna bör bibehållas, var slutsatsen i promemorian.

Folkpartiregeringen beslöt samma dag att inte föreslå någon reglering av affärstiderna. Handelsminister Hadar Cars kommenterade beslutet i ett pressmeddelande. Han framhöll att en klar majoritet av remissinstanserna hade förordat fria affärstider och anförde vidare:

– De fria affärstiderna har medfört betydande fördelar för konsumenterna och detta har varit en avgörande orsak till regeringens ställningstagande. Fria affärstider är bl. a. av stor betydelse för dubbelarbetande familjer och för konsumenter med skiftarbete. Därigenom underlättas också strävandena att uppnå jämställdhet. Under den tid vi har haft fria affärstider har också en ny typ av närservicebutiker med begränsat sortiment för kompletteringshandel kunnat växa fram. Dessa butiker skulle hotas om affärstiderna begränsades.

– Omkring 4 000 anställda arbetar i söndagsöppna butiker, som skulle tvingas hålla stängt på söndagar, om en ny reglering infördes. Av dessa är 1 000 personer anställda för enbart söndagsarbete och saknar till större delen annan anställning. Dessa skulle förlora sina arbeten. En reglering av affärstiderna skulle inte omfatta den betydligt större gruppen på omkring 20 000 personer som nu regelbundet arbetar om söndagarna i kiosker, bensinstationer och andra liknande inrättningar.

– Man kan inte förbjuda all detaljhandel på söndagar eller sena kvällar. Det är alla överens om. Men hur ska man bestämma vad som får vara öppet? Är det konsumenternas behov eller de anställdas önskemål som ska fälla avgörandet? Eller statliga och kommunala inrättningar? Det är risk att man hamnar i orimligt krångliga bestämmelser om statsmakterna ska fastställa vilka butiker som ska få vara öppna eller vilka varor som ska få säljas på söndagar. Enligt de förslag som finns skulle t. ex. nyttiga varor som mjölk och andra livsmedel inte få säljas, men väl en hel del varor som inte verkar så viktiga.

Det godtycke och den byråkrati som skulle följa med en lagstiftning mot fria affärstider står i motsats till en liberal samhällsutveckling, sade handels-

ministern avslutningsvis.

Bibehållande av fria affärstider togs sedermera upp som en av de åtgärder mot krångel och byråkrati som folkpartiregeringen presenterade för riksdagen i proposition 1978/79:111.

Regeringsförklaring år 1979

I statsminister Thorbjörn Fälldins regeringsförklaring i oktober 1979 ingick (RD 1979/80:10 s. 15) följande passus: "De fria affärstiderna bibehålls."

Riksdagsbehandling efter år 1979

Motioner år 1980

Tillsammans med den nyss angivna delen av proposition 1978/79:111 behandlade näringsutskottet våren 1980 fyra motioner (s; c; vpk) om återinförande av affärstidsreglering (NU 1979/80:62).

Utskottets allmänna bedömning var följande:

De som vid 1970-talets början förespråkade en fortsatt affärstidsreglering uttalade i allmänhet farhågor för att fria affärstider skulle medföra en höjd prisnivå och ogynnsamma förändringar i detaljhandelns struktur. De sistnämnda skulle bestå i att stormarknader och andra stora enheter skulle expandera på de små närhetsbutikernas bekostnad. Båda dessa farhågor har kommit på skam. 1975 års affärstidskommitté har enhälligt slagit fast att förhållandena blivit de motsatta. – – – Näringsutskottet uttalade år 1971 (NU 1971:53 s. 8) att de små närhetsbutikerna genom möjligheten att tillämpa en mera flexibel affärstid skulle kunna få helt andra förutsättningar än tidigare att hävda sig i konkurrensen. Denna förmodan har alltså besannats.

En annan farhåga var att de fria affärstiderna skulle leda till ett mycket omfattande öppethållande, delvis framtvingat av konkurrensen och stridande mot företagens egentliga önskemål och intressen. Inte heller denna effekt tycks ha uppkommit. Andelen kontinuerligt söndagsöppna butiker har stabiliserats på en tämligen låg nivå. Inom varuhussektorn registrerades en viss nedgång efter de första åren med fria affärstider. Inom fackhandeln förekommer söndagsöppethållning ytterst sparsamt. Av intresse är affärstidskommitténs iakttagelse – på grundval av enkäter utförda av Handelns utredningsinstitut – att butikerna i praktiken tillämpar ett öppethållande som i stor utsträckning stämmer överens med deras värderingar i affärstidsfrågan. De förhöjda personalkostnaderna vid öppethållning på kvällar, lördagseftermiddagar och söndagar torde också utgöra en naturlig regulator.

Att det för konsumenterna är en fördel att utan särskild ekonomisk belastning kunna köpa dagligvaror under alla veckans dagar och under fler av dygnets timmar synes ostridigt. Den ökade öppethållningen torde gynna en mera jämlik fördelning av inköpsarbetet inom familjerna.

De motiv som kan åberopas mot öppethållning på kvällar och söndagar hänför sig i själva verket främst till de handelsanställdas intressen, sade utskottet och fortsatte:

Företrädare för de handelsanställda har energiskt verkat för att en affärstidsreglering skall återinföras. Att inslaget av kvälls- och söndagsarbete i olika sammanhang kan utgöra en nackdel för de anställda är obestridligt. Affärstidskommittén har emellertid konstaterat att de fria affärstiderna inte haft någon starkt negativ effekt på de handelsanställdas arbetsförhållanden. Andelen fast heltidsanställd personal vid varuhusen – den butikskategori som visat påtagliga förändringar i öppethållandet sedan affärstidslagen avvecklades – är densamma som medan lagen gällde. Andelen arbetstid på övertid och obekväm tid har minskat för den fast anställda personalen vid varuhusen under den tid fria affärstider gällt. Det har vidare visat sig att företagen utan svårigheter kan rekrytera personal för söndagstjänstgöring och att arbete på söndagar av många kvinnor upplevs som den enda möjligheten till arbete utanför hemmet. Som redan antytts får personalen avtalsenligt avsevärd kompensation för obekväm arbetstid. Arbetstidslagstiftningen hindrar ett otillbörligt utnyttjande av de anställda. Det finns också skäl att påpeka att medbestämmandelagen numera ger arbetstagarna inom handeln betydande möjligheter att påverka butikernas öppethållande.

En särskilt viktig omständighet i detta sammanhang är enligt utskottets mening att de handelsanställda och företagare som arbetar i söndagsöppna varuhus och dagligvarubutiker utgör endast en ringa del av det totala antalet personer som är engagerade i försäljning på söndagar. Enligt affärstidskommittén skulle varje söndag ca 20 000 personer arbeta inom kiosk- och bensinhandeln under hela eller en del av dagen mot endast ca 4 000 personer i söndagsöppna varuhus och dagligvarubutiker. Ett förbud mot söndagsöppethållning kan förmodas leda till en viss överströmning av handel från varuhus och dagligvarubutiker till kiosker och bensinsationer. Nettoeffekten i form av avskaffat söndagsarbete vid en affärstidsreglering kan alltså bli mindre än den som representeras av talet 4 000.

Sammanfattningsvis angav utskottet som sin slutsats att det inte fanns bärande skäl för återinförande av en affärstidsreglering.

Utskottet behandlade också en rad praktiska problem som aktualiserades av förslagen om återinförd affärstidsreglering. Bland de synpunkter som anfördes var följande.

De små servicebutiker som hade inrättats, vanligen inom bostadsområden, var för att kunna uppnå lönsamhet ofta beroende av att få hålla öppet längre än vad som är normal affärstid. Ett förbud mot söndagsöppethållning och en inskränkning av öppethållningen på kvällar skulle följaktligen negativt påverka konsumenternas tillgång till närservice, något som skulle bli till nackdel inte minst för gamla, sjukliga och rörelsehindrade personer.

Förslagen till ny affärstidslag innefattade inte någon dispensregel. De praktiska konsekvenserna av en så kategoriskt utformad lagstiftning hade inte närmare diskuterats. Butiker på turistorter – t. ex. i skärgårdshamnar eller på fjällstationer – som dittills haft möjlighet att under hela turistsäsongen bedriva normal försäljning av livsmedel etc. även under söndagstid, skulle alltså bli underkastade ett ovillkorligt förbud att göra detta mer än två gånger på hela året. Det skulle också bli totalt förbjudet för dem att hålla öppet för sådan försäljning efter kl. 15 på lördagar och söndagar. Detsamma gällde en del anläggningar med karaktär av utflyktsmål vilka hade viss försäljning (av

annat än kioskvaror) som en mer eller mindre nödvändig förutsättning för sin existens som lönsamma företag. Andra företag som i särskild grad kunde drabbas av de restriktiva reglerna var butiker på de internationella flygplatserna.

Vid en affärstidsreglering förutsattes försäljning av vissa slags varor få äga rum utan hinder av huvudbestämmelserna. Det rörde sig därvid bl. a. om "tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon samt tillbehör och reservdelar till sådana fordon jämte andra varor som allmänheten särskilt efterfrågar", dvs. till stor del vad som brukar betecknas som kiosksortiment. Ett sådant sortiment kunde bestämmas med mycket olika grad av restriktivitet. Särskild betydelse i detta sortiment hade tryckta skrifter, eftersom tidningsutgivningen på söndagar till stor del, för vissa tidningar helt, är baserad på att kiosker och andra försäljningsställen får hållas öppna på söndagar. Försäljning av enbart tidningar och tidskrifter torde bara undantagsvis kunna bedrivas med lönsamhet. Därav följde kravet på ett kompletterande fritt varusortiment.

Förteckningar i betänkandet vittnade om att det var svårt att avgränsa det fria sortimentet på ett rimligt sätt. Vissa dyra och näringsmässigt undermåliga produkter förutsattes bli godtagna, samtidigt som man begränsade möjligheten att köpa viktiga livsmedel. Några exempel ansågs ge en antydan om att regleringen av det fria sortimentet knappast kunde undgå att uppfattas som ett utslag av krångel och byråkrati. En väsentlig utvidgning av det fria sortimentet skulle medföra problem. Om kioskhandeln i större utsträckning skulle få omfatta livsmedel samtidigt som servicebutiker avvecklades kunde följden bli att nya stora investeringar i kioskanläggningar skulle komma att framstå som mer eller mindre nödvändiga. De hygieniska kraven vid livsmedelsförsäljning skulle förstärka denna effekt. En överflyttning av försäljning från butiker till kiosker, som kännetecknas av större personalintensitet och därmed sammanhängande högre prisnivå, syntes olämplig både från konsumentsynpunkt och från de handelsanställdas synpunkt.

Om trafikbutikernas försäljning utanför vanlig affärstid skulle begränsas till ett särskilt angivet fritt sortiment ställdes stora krav på att den från sådan försäljning undantagna delen av sortimentet effektivt skulle kunna avskiljas från de tillåtna varorna. Det gällde också att få denna kategoriindelning accepterad av personal och kunder så att bestämmelserna lojalt efterlevdes.

Varje affärstidsreglering måste komma att ställa stora krav på en verksam kontroll, för såvitt respekten för den skulle kunna upprätthållas. Det kunde bli förenat med stora svårigheter att övervaka att rätten till söndagsöppethållning inte utnyttjades mer än två gånger per år och särskilt att inga varor utanför det fria sortimentet såldes utanför vanlig affärstid. Kostnaderna för kontrollen skulle till övervägande delen falla på staten. Kontrollen skulle kräva insatser på söndags- och kvällstid av framför allt polispersonal, och det skulle därvid bli fråga om en konkurrens med polisens övriga arbetsuppgifter.

Utskottet avstyrkte alltså motionerna. Mot beslutet reserverade sig de socialdemokratiska ledamöterna, vilka anförde i huvudsak följande:

En ny affärstidslag bör alltså utformas på grundval av det förslag i affärstidskommitténs betänkande som har mött särskilt gensvar vid remissbehandlingen. Vid den närmare utformningen av undantagen i fråga om försäljningsställen och varor bör, som motionärerna framhåller, tillses att försäljning av tidningar och tidskrifter kan ske i nuvarande omfattning. Detta kräver att det fria varusortimentet får en viss bredd. Undantagen bör också ge möjlighet att möta den efterfrågan på vissa varor som finns hos allmänheten på andra tider än vanlig affärstid. Hänsyn bör vidare tas till de nya köpmönster som har växt fram i samband med att varusortimentet i kiosker och på bensinstationer successivt har breddats. Ett grundläggande krav är att regleringen utformas på ett sätt som medger en smidig och praktisk tillämpning.

Riksdagen följde utskottet med röstsiffrorna 156 (m, c, fp) mot 149 (s, vpk).

Motion år 1981

År 1981 väcktes en motion (c) enligt vilken riksdagen skulle anta ett förslag till affärstidslag som framlades i motionen. Motionären åberopade som motiv vilodagens helgd och önskemålet att varje människa skulle ha en dag i veckan till sin egen disposition.

Motionen avslogs av riksdagen, sedan den enhälligt avstyrkts av näringsutskottet (NU 1980/81:35) med i huvudsak följande motivering:

Vad beträffar förslagets sakliga innehåll vill utskottet särskilt påpeka att utrymme inte ges för någon kioskförsäljning eller motsvarande på söndagar utom av tidningar och tidskrifter. Såsom framhölls i utskottets föregående betänkande i ämnet torde försäljning av enbart tidningar och tidskrifter bara undantagsvis kunna bedrivas med lönsamhet. En sådan reglering som motionären föreslår skulle därför få mycket negativa följder för tidningsutgivningen på söndagar.

Sammanfattningsvis konstaterar utskottet att motionärens lagförslag inte är förenligt med någon av de båda uppfattningar som stod emot varandra vid riksdagens beslut i affärstidsfrågan förra året.

Regeringsbeslut år 1984

Regeringen har den 2 februari 1984 beslutat lägga vissa skrivelser – bl. a. från Handelsanställdas förbund och från Stockholms handelskammare – rörande frågan om reglering av affärstiderna till handlingarna. I beslutet anförs att regeringen vid sin prövning av affärstidsfrågan har kommit fram till att de fria affärstiderna skall bibehållas. Härvidlag hänvisas till ett pressmeddelande från finansdepartementet den 25 januari 1984. Pressmeddelandet innehåller följande kommentar av finansminister Kjell-Olof Feldt:

Affärstiderna har varit fria i drygt tio år. Under denna tid har betydelsefulla förändringar inträffat i detaljhandelns struktur. Antalet hushåll med två förvärvsarbetande har ökat kraftigt. Detta har tillsammans påtagligt ändrat människors inköpsvanor. Många konsumenter vill kunna göra sina inköp på sen kvällstid och under veckosluten.

Det fria öppethållandet har också skapat nya arbetsmöjligheter främst genom deltidsarbete på kvällar och veckoslut. Många familjer har därigenom fått ett värdefullt tillskott till sin ekonomi.

Det har visat sig att ett förlängt öppethållande har bidragit till att tidigare nedläggningshotade, traditionella livsmedelsbutiker kunnat göras lönsamma och därmed leva vidare. Närservicen har därigenom tryggats.

Mot dessa skäl för fortsatt fria affärstider måste ställas de starkt framhävda önskemål om en återgång till reglerade affärstider som framförts av Handelsanställdas förbund. Även om regeringen har förståelse för dessa önskemål har den dock funnit att ett upphävande av fria affärstider, sedan de funnits i så många år, skulle skapa fler och större problem än de som kan lösas.

Därtill kommer att en inskränkning av öppethållandet skulle kräva regleringar som är svåra både att praktiskt och juridiskt utforma och att få förståelse för bland konsumenterna. Eftersom det inte går att förbjuda all försäljning på t. ex. söndagar måste man bestämma vilka butiker som skall få ha öppet, på vilka tider detta skall få ske och vilka varor som då skall få säljas.

Man måste sannolikt också ha dispensmöjligheter och då är vi tillbaka i de gränsdragningsproblem och det administrativa krångel som var ett starkt skäl till att de fria affärstiderna infördes.

Uppgifter om detaljhandeln

Dagligvaruhandelns struktur

Näringsutskottet har nyligen i ett yttrande till bostadsutskottet (NU 1983/84:7 y, i BoU 1983/84:13) lämnat en del uppgifter om dagligvaruhandelns struktur. Som bakgrund till överväganden om affärstidsreglering är bl. a. följande av intresse:

Den s. k. yttre rationaliseringen, dvs. förändringarna i butiksbeståndet, har inneburit en stark koncentration till större butiker – i vissa fall s. k. stormarknader – och en mycket betydande nedläggning av mindre butiker.

Antalet allivsbutiker var ca 15 300 i slutet av år 1964 och 8 970 i slutet av år 1982. Under perioden 1965–1982 lades 14 050 butiker ned, medan 3 720 butiker nyetablerades.

Nettominskningen av antalet dagligvaruenheter uppgick i mitten och slutet av 1960-talet till i genomsnitt 7 % per år. Från år 1971 har denna minskning successivt avtagit. För år 1982 var minskningen av butiksbeståndet 1,6 %.

Ett betydelsefullt inslag i strukturutvecklingen inom dagligvaruhandeln är vidare framväxten av s. k. servicebutiker. Av det totala antalet allivsbutiker utgörs ca 19 % av servicebutiker. Hit räknas också livsmedelsavdelningar i bensinstationer, s. k. trafikbutiker.

Dagligvaruhandelns struktur har sedermera av 1984 års långtidsutredning – i betänkandet (SOU 1984:5) "Sektorstudier. LU 84. Bilagedel 1" – belysts med bl. a. följande tabell (bilaga 4 s. 32):

Butikstyper inom dagligvaruhandeln 1977 och 1982

Butikstyp	Antal butiker			Omsättningsandel, %		
	1977	1982	Diff	1977	1982	Diff
1. Stormarknader	38	46	+ 8	4,7	4,9	+ 0,2
2. Övriga varuhus	315	264	− 51	15,2	12,8	− 2,4
3. Dagligvarumarknader	27	27	0	2,2	1,9	− 0,3
4. Hallbutiker	410	413	+ 3	10,2	11,5	+ 1,3
5. Övriga storlivsbutiker	764	921	+ 157	25,4	28,9	+ 3,5
Summa storlivsbutiker	1 554	1 671	+ 117	57,7	60,0	+ 2,3
6. Servicebutiker	963	1 700	+ 737	4,1	8,9	+ 4,8
7. Övriga dagligvarubutiker	7 283	5 599	− 1 684	38,2	31,1	− 7,1
Totalt	9 800	8 970	− 830	100,0	100,0	0

Av de över 700 nya servicebutiker som enligt tabellen har tillkommit under femårsperioden är ca 250 trafikbutiker, dvs. bensinstationer med dagligvarusortiment.

Förändringar i öppethållandet

I den sektorstudie rörande varuhandel och privata tjänster som har utförts inom ramen för 1984 års långtidsutredning (SOU 1984:5 bil. 4) har förändringar i öppethållandet uppmärksammats.

Av betydelse för detaljhandelns kapacitetsutrymme är, framhålls det, inte bara den rumsliga dimensioneringen utan också under vilka tider butikerna hålls öppna. En praktisk begränsning av öppethållandet ligger däri att särskilda lönetillägg för obekväm arbetstid (70 % på vardagar kl. 18.15–20.00 och 100 % på vardagar efter kl. 20.00 och på lördagar efter kl. 12.00 samt söndagar) utgår vid utsträckt öppethållande.

Efter en hänvisning till de undersökningar av öppethållandet som gjordes under åren efter affärstidslagens slopande lämnas följande uppgifter (s. 19 f.):

Någon fortlöpande kartläggning av öppethållandetider förekommer inte. Handelns Forskningsinstitut (HFI) har emellertid företagit en bearbetning av enkätmaterial som årligen insamlas av Handelns Utredningsinstitut (HUI) som underlag till uppdatering av registret över privata livsmedelsbutiker. Därvid framgick det att av 6 308 tillfrågade försäljningsställen hade 1 195 eller 18,9 % öppet alla söndagar under året medan 324 eller 5,1 % höll öppet vissa söndagar. Sammanlagt skulle alltså var fjärde butik inom den privata livsmedelshandeln tillämpa söndagsöppet. Därtill förekommer söndagsöppet i varierande utsträckning inom kategorier som inte berördes av HFI-studien, bl. a. varuhus, konsumentkooperativa livsmedelsbutiker samt trafikbutiker (bensinstationer med livsmedelssortiment).

Tabell 2.5 redovisar förekomsten av söndagsöppet inom olika butikstyper. Bland större självbetjäningsbutiker med totalsortiment ("supermarkets") har ungefär var tredje enhet öppet på söndagar. Beträffande mindre och medelstora försäljningsställen föreligger en klar skillnad mellan "servicebutikerna" som definitionsmässigt har långt öppethållande (över 60 timmar/vecka) och den stora massan övriga livsmedelsaffärer där i genomsnitt endast var tionde håller öppet på söndagar.

En påtaglig ökning i butikernas försäljningskapacitet har således ägt rum inom livsmedelshandeln genom att en stor och växande andel av butikerna tillämpar förlängt öppethållande. Denna process får delvis ses som en anpassning till ändrade inköpsbeteenden och levnadsvanor bland konsumenterna. Förlängt öppethållande har också blivit ett viktigt konkurrensmedel i branschen.

Beträffande affärstiderna inom *fackhandeln* föreligger inga empiriska undersökningar. Det är inte ovanligt att särskilt kedjeaffärer på större orter håller öppet en eller ett par timmar extra någon kväll i veckan. Däremot förekommer söndagsöppethållande endast inom specialkategorier av företag, t. ex. vissa, externt belägna försäljningsställen med lågprisprofil eller lokalt och temporärt i samband med speciella evenemang på orten. Sporadiskt söndagsöppethållande i fackhandeln kan förekomma i köpcentra och vid särskilda tillfällen. Annars förefaller det ordinarie öppethållandet dvs. som regel 9–18 måndag–fredag och 9–13 eller 9–14 på lördagar i stort sett motsvara behovet hos de flesta konsumenter.

Tabell 2.5 Söndagsöppet per butikstyp inom privat livsmedelshandel 1982

	Antal	Andel %
Supermarkets		
Dagligvarumarknader	10	47,5
Hallbutiker	46	32,6
Övriga	224	32,0
Mindre och medelstora butiker		
Servicebutiker	723	98,9
Övriga	516	10,9

Under rubriken Sammanfattande slutsatser anförs bl. a. (s. 21):

Den stabila tillväxten i detaljhandelsomsättningen fram till mitten av 70-talet ledde till investeringar i butiksanläggningar dimensionerade för fortsatta försäljningsökningar. När dessa uteblev skapades inom delar av detaljhandeln en besvärlig överkapacitet som påverkade lönsamheten negativt. Även om man på senare år visat ökad försiktighet med nyinvesteringar på anläggningssidan – bl. a. har nyetableringen av stormarknader praktiskt taget upphört – kommer det att dröja åtskilliga år innan efterfrågan på detaljhandelstjänster kommit i fatt tillgången i form [av] butikslokaler. Inom varuhussektorn har dock kapaciteten i viss mån skurits ned genom nedläggning av olönsamma försäljningsställen. Också inom dagligvaruhandeln har butiksantalet sedan 60-talet årligen minskat. På senare år har dock etableringen av servicebutiker och utökningen av öppethållandet på kvällar och söndagar i viss mån motverkat effekten av butiksnedläggningar.

Samtidigt innebär emellertid ökningen av affärstiderna i livsmedelshandeln att branschen sannolikt fångat upp en inte obetydlig meromsättning.

Det är dock ännu för tidigt att utvärdera den produktivitetsökning som övergången till fria affärstider kan ha inneburit.

Utskottet

Affärstiderna blev fria vid 1972 års början efter att i mer än 60 år ha varit reglerade i lag. I de tre motioner (s; vpk) som behandlas här föreslås, liksom vid en rad tidigare tillfällen alltsedan år 1973, att affärstidsreglering skall införas på nytt.

Återblick

Den senaste affärstidslagen (1966:668) var tidsbegränsad t. o. m. år 1971. I enlighet med ett kommittéförslag beslöt regeringen det året – med handelsminister Kjell-Olof Feldt som föredragande – att inte föreslå fortsatt affärstidsreglering. Riksdagen, som fick pröva frågan med anledning av motioner, gick på samma linjer som regeringen. En stor minoritet, där alla partier var talrikt företrädda, röstade dock för en förlängning av affärstidslagens giltighetstid. Lagens innebörd framgår av redogörelsen i det föregående (s. 2 f.). Förbud mot öppethållning på söndagar, begränsning av affärstiden på vardagar, undantag för en del varor – särskilt för tryckta skrifter – och möjlighet till dispens för ökad öppethållning genom kommunalt beslut var huvudpunkter i systemet.

Under vad som betecknades som en prövotid följde en särskild nämnd hur affärernas öppethållning utvecklades. Sedan tillsattes en ny affärstidskommitté. Dess betänkande (SOU 1977:72) inleddes med en enhällig beskrivning av faktiska förhållanden. En minoritet inom kommittén förordade att affärstiderna skulle förbli fria. De övriga ledamöterna fördelade sig på tre fraktioner, var och en med sitt förslag till ny affärstidslag. Innebörden av dessa förslag har redovisats i det föregående (s. 6 f.). Även remissinstanserna gav uttryck för skilda meningar i frågan. En majoritet av dem förordade emellertid att fria affärstider skulle bibehållas.

Folkpartiregeringen tog hösten 1978 ställning mot affärstidsreglering. I en proposition anmäldes detta våren 1979 för riksdagen. Av statsminister Thorbjörn Fälldins regeringsförklaring i oktober 1979 framgick att även den då tillträdande trepartiregeringen ville ha kvar de fria affärstiderna. Våren 1980 kom saken under riksdagens prövning. Utom meddelandet i propositionen förelåg då flera motioner vari yrkades på affärstidsreglering. Näringsutskottet (NU 1979/80:62) avstyrkte motionerna med en utförlig argumentation. De socialdemokratiska ledamöterna uttalade sig emellertid för en lagstiftning i ämnet, vilken dock måste tillgodose flera angivna krav. Vissa försäljningsställen och varuslag borde vara undantagna från begränsningar, så att det skulle bli möjligt för handeln att möta den efterfrågan på vissa varor som finns hos allmänheten på andra tider än vanlig affärstid. Hänsyn borde

tas till de nya köpmönster som hade växt fram. Ett grundläggande krav angavs vara att regleringen utformades på ett sätt som medgav en smidig och praktisk tillämpning. – Omröstningen i kammaren följde partilinjerna. Med knapp majoritet (m, c, fp mot s och vpk) beslöt riksdagen alltså att inte ta något initiativ till ny affärstidsreglering.

När en motionär år 1981 föreslog att riksdagen skulle anta ett förslag till affärstidslag som väsentligen överensstämde med 1966 års lag konstaterade näringsutskottet samfällt att en sådan åtgärd inte var förenlig med någon av de båda uppfattningar som hade stått emot varandra vid beslutet i affärstidsfrågan år 1980. Motionen fick inget stöd i kammaren.

Ställningstagande av regeringen

Som framgår av det föregående (s. 13 f.) har regeringen nyligen lagt olika framställningar i affärstidsfrågan till handlingarna och angett motiv för sitt beslut i en presskommuniké. Betydelsefulla förändringar i detaljhandelns struktur har inträffat under den period då affärstiderna har varit fria, säger finansminister Kjell-Olof Feldt i denna kommuniké. Inköpsvanorna har ändrats i samband med att antalet hushåll med två förvärvsarbetande har ökat kraftigt. Det fria öppethållandet har skapat nya arbetsmöjligheter, som i många fall ger ett värdefullt tillskott till familjeekonomin. Tidigare nedläggningshotade livsmedelsbutiker av traditionellt slag har med förlängt öppethållande blivit lönsamma. Genom att de kan leva vidare tryggas närservicen. En inskränkning av öppethållandet skulle kräva regleringar som både praktiskt och juridiskt skulle bli svåra att utforma och som det skulle vara svårt att få förståelse för bland konsumenterna. Dispensmöjligheter skulle sannolikt bli nödvändiga. Därmed skulle man, säger finansministern sist i kommunikén, vara tillbaka vid de gränsdragningsproblem och det administrativa krångel som var ett starkt skäl till att den tidigare affärstidsregleringen slopades.

Överväganden

Den affärstidslag som motionärerna förespråkar skulle utformas i enlighet med förslag I i affärstidskommitténs betänkande. Bakom detta förslag stod bl. a. ordföranden i Handelsanställdas förbund, en organisation som konsekvent och med kraft har hävdat att affärstiderna bör vara reglerade. Förslaget överensstämmer i väsentliga delar med 1966 års affärstidslag. Viktiga skillnader är dock att affärstiden på lördagar skall upphöra redan kl. 15 – mot kl. 20 enligt 1966 års lag – och framför allt att ingen dispensmöjlighet skall förekomma. Öppethållning på söndagar skall vara medgiven två gånger per år, vid tillfällen som varje företag får välja. Eljest skall på söndagar i stort sett bara sedvanlig kioskhandel vara tillåten.

Utskottet instämmer i de slutsatser som regeringen har dragit vid sin prövning nyligen av affärstidsfrågan. Några förhållanden som särskilt bör understrykas är enligt utskottets mening följande.

Vad gäller förekomsten av söndagsöppethållning har 1984 års långtidsutredning visat att sådan öppethållning inte är så vida spridd som motionärerna tycks räkna med. Detaljhandelns struktur, som under mer än ett decennium har anpassat sig efter den nuvarande ordningen, skulle emellertid kraftigt påverkas vid en sådan begränsning av öppethållningen som har föreslagits. Framför allt skulle servicebutikerna, som för många konsumenter representerar en värdefull inköpsmöjlighet, riskera att råka ut för svårigheter.

En affärstidsreglering skulle visserligen medföra förbättringar för en stor del av de handelsanställda, men ett samtidigt bortfall av arbetstillfällen skulle drabba många, och ökade krav skulle ställas på den långt mera talrika kategori av servicepersonal som arbetar inom kioskhandeln. De föreslagna affärstiderna ter sig f. ö. synnerligen restriktiva. Det synes exempelvis svårt att motivera att de servicebutiker som nu hålls öppna före kl. 8 på morgnarna skulle tvingas att avstå därifrån, trots att en mycket stor del av svenska folket börjar sitt dagliga förvärvsarbete tidigare än så.

Det förefaller realistiskt av regeringen att betrakta en bestämmelse om dispensmöjligheter som ofrånkomlig i en ny affärstidslag. Därmed tar regeringen emellertid avstånd från en grundtanke hos dem som inom affärstidskommittén förordade förnyad affärstidsreglering. Oavsett hur en reglering utformas gäller att den ställer stora krav på de myndigheter som engageras i den. Eftersom de föreslagna restriktionerna i fråga om affärstid och kiosksortiment knappast har starkt stöd i den allmänna rättsuppfattningen torde en omfattande och aktiv kontroll av reglernas efterlevnad erfordras. Detta krav skulle anmäla sig samtidigt som energiska strävanden görs för att genom omprioritering av polisens och åklagarnas insatser komma till rätta med mera allvarlig kriminalitet.

Konsumenternas intressen bör tillmätas stor betydelse vid bedömningen av affärstidsfrågan. Det finns enligt utskottets mening inte grund för antagandet att konsumenterna totalt sett skulle gynnas mer av en förnyad affärstidsreglering än av det nuvarande systemet med fria affärstider.

Från socialdemokratiskt håll förespråkades år 1980 att en affärstidsreglering skulle återinföras. Denna rekommendation var emellertid förenad med en rad villkor. Regeringens nu aktuella ställningstagande, som utskottet ansluter sig till, innebär att det vid ett närmare studium har visat sig orealistiskt att en affärstidsreglering som på ett tillfredsställande sätt uppfyller dessa villkor skulle kunna åstadkommas. Utskottet förutsätter dock att regeringen uppmärksamt följer frågan och vidtar åtgärder om utvecklingen skulle gå i en från allmän synpunkt sett ogynnsam riktning.

Utskottet avstyrker sålunda de tre motionerna i ämnet och hemställer att riksdagen avslår motionerna 1982/83:1030, 1983/84:1876 och 1983/84:2367.

Stockholm den 29 mars 1984

På näringsutskottets vägnar
NILS ERIK WÅÅG

Närvarande: Nils Erik Wååg (s), Tage Sundkvist (c), Gunnar Nilsson i Stockholm (s), Erik Hovhammar (m), Lennart Pettersson (s), Sten Svensson (m), Wivi-Anne Radesjö (s), Karl-Erik Häll (s), Per Westerberg (m), Christer Eirefelt (fp), Jörn Svensson (vpk), Birgitta Johansson (s), Ivar Franzén (c), Anita Modin (s) och Lars Ahlström (m).

Reservation

Jörn Svensson (vpk) anser att utskottets yttrande och hemställan bort ha följande lydelse:

Affärstiderna blev – – – (= utskottet, s. 16–17) – – – vara tillåten.

Utvecklingen sedan år 1972 visar med full evidens att slopandet av affärstidsregleringen var ett allvarligt missgrepp. Öppethållning på söndagar och sena vardagskvällar har fått stor utbredning, främst bland servicebutiker men också bland stora självbetjäningsbutiker. Eftersom konsumenternas totala efterfrågan på dagligvaror torde vara i stort sett given i ett visst ekonomiskt läge betyder det sagda att försäljningen i stor utsträckning har flyttat över från den ordinära dagligvaruhandeln dels till servicebutiker med deras relativt snäva sortiment och i allmänhet högre prisnivå, dels till "marknader" och "hallar" som ofta kan utnyttjas endast av kunder som färdas med bil. Dessa kunder lockas att lägga ned avsevärda resurser på transporter till inköpsstället, något som, även om priserna där skulle vara lägre än normalt, gör denna form av inköp olönsam för dem. Uppenbart är vidare att konkurrensen mellan de söndagsöppna storbutikerna, med braskande reklam och förledande rabatterbjudanden, är ett led i en ohämmad kommersialism som är mycket ogynnsam för konsumenterna. Rationella inköpsvanor motverkas, medan impulsköp och förvärv av allehanda onyttiga produkter stimuleras. Shopping och inköpsresor tränger ut värdefullare sysselsättningar. Stormarknader och varuhus är ofta nästan de enda utflyktsmål som föräldrar och barn uppsöker gemensamt.

Från de handelsanställdas utgångspunkt har utvecklingen varit lika förödande. En levande arbetsgemenskap i fasta arbetslag och inom ramen för normala arbetsdagar har brutits sönder. En allt större del av de i detaljhandeln verksamma är anställda på deltid, med starkt begränsade möjligheter till förkovran i yrket och ofta med otillräckligt socialt och

arbetsrättsligt skydd. Att vissa andra serviceuppgifter än butiksförsäljning ovedersägligen måste utföras på söndagar och annan obekväm arbetstid kan inte vara ett argument för att de handelsanställda skall vara undandragna det skydd som samhället tidigare har givit dem genom affärstidslagstiftningen. En sådan lagstiftning är f. ö. av stor positiv betydelse för många småföretagare inom handeln som nu av konkurrensskäl tvingas till en alltför omfattande öppethållning.

Sammanfattningsvis talar både konsumenternas och de handelsanställdas intresse entydigt för att en affärstidsreglering bör återinföras med det snaraste.

När affärstidsfrågan senast behandlades mera utförligt i riksdagen, år 1980, tog den socialdemokratiska gruppen klart och bestämt ställning för en förnyad affärstidsreglering. Med de majoritetsförhållanden som nu råder i riksdagen finns förutsättningar för ett positivt beslut i frågan. Mot den bakgrunden är regeringens ställningstagande i saken nyligen och motiveringen för det uppseendeväckande. Finansministern upprepar i stort sett sina argument från år 1971 och förefaller helt omedveten om den negativa utveckling som utskottet nyss har berört.

De tre motionerna är i allt väsentligt samstämmiga. Av det tidigare sagda framgår att utskottet finner starka skäl tala för motionärernas förslag. Det bör ankomma på regeringen att snarast lägga fram förslag till en ny affärstidslag i enlighet med de riktlinjer som motionärerna anger och sålunda i överensstämmelse med den linje som inom affärstidskommittén har företrätts bl. a. av Handelsanställdas förbunds ordförande samt socialdemokraternas och centerpartiets representanter.

Utskottet tillstyrker alltså motionerna och hemställer

att riksdagen med bifall till motionerna 1982/83:1030, 1983/84:1876 och 1983/84:2367 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

Särskilt yttrande

Erik Hovhammar (m), Sten Svensson (m), Per Westerberg (m), Christer Eirefelt (fp) och Lars Ahlström (m) anför:

Enligt vår uppfattning är frågan om affärstidsreglering inte enbart av praktisk art. Det finns också mycket starka principiella skäl mot reglerade affärstider. Det är av avgörande betydelse att konsumenterna har möjlighet att själva bestämma när de vill handla. En reglering medför också uppenbar risk för krångel och byråkrati.

En eventuell reglering av affärstiderna skulle medföra besvärliga gränsdragningsdiskussioner, t. ex.:

– Vilka affärer skall få vara öppna utanför vanlig affärstid? Skall kiosker gynnas framför livsmedelsbutiker?

– Vilka varor skall få säljas utanför vanlig affärstid – dam- men inte

herrstrumpor, läskedrycker och choklad men inte mjölk och bröd?

Man måste också ställa frågan vem som skall fatta beslut i dessa ting. Det är från principiella utgångspunkter betänkligt exempelvis om sortimentslistor kommer att fastställas av politiker eller myndigheter utan att konsumenterna på något avgörande sätt kan få insyn i och påverka sådana beslut.

Vi vill sålunda betona att vi säger nej till reglerade affärstider främst av principiella men också av praktiska skäl.